

BEYİN GÖÇÜ VE TÜRKİYE’NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISININ BEYİN GÖÇÜNE ETKİSİ

Gönül BABATAŞ

Marmara Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Dr.

BRAIN DRAIN AND THE IMPACT OF TURKEY’S SOCIO-ECONOMICAL STRUCTURE ON IT

Abstract: The world we live in has recently witnessed a series of swift changes and transformations. A direct influence of such changes can be seen in both international interactions and also in our daily lives.

Due to the fact that economical and political borders have been erased and because of the flow of capital across the borders, the effect of an economical crisis in any country may spread to others easily. The degree in which individual economies are influenced is closely related to the development in the world markets.

One of the fundamental problems of world economy is the uneven distribution of wealth between the rich and the poor countries.

Researchers correlate this to the discrepancies in the educational level of the people, and the lack of qualified manpower, also the interrelated problems encountered in the usage of it. Production factors and human resources have been gaining importance in both developed and developing countries.

The economical, social and political changes throughout the world, especially in underdeveloped and developing countries, accelerate the pace of the phenomenon of brain drain.

In this article, the increase of unemployment and the consequent brain drain in Turkey has been examined and discussed under the light of the recent global negative economic developments.

Keywords: Global Changes, Economical Crises, Brain Drain.

BEYİN GÖÇÜ VE TÜRKİYE’NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISININ BEYİN GÖÇÜNE ETKİSİ

Özet: Yaşadığımız dünya son yıllarda hızlı değişim ve dönüşümlere tanıklık etmektedir.

Gerek uluslararası ilişkilerde, gerekse günlük yaşamımızda bu değişimlerin etkisi belirgin bir şekilde görülmektedir.

Günümüzde siyasi ve iktisadi sınırların ortadan kalkmaya başlaması sermayenin ülkeler ve piyasalar arası akışkanlığı nedeniyle dünyanın herhangi bir ülkesinde yaşanan ekonomik bir krizin etkisi kısa bir süre içinde başka ülkelerde yayılmaktadır.

Farklı yapı ve büyüklükte olan bu ülke ekonomilerinin bu olumsuz gelişimden etkilenme derecelerinde dünya piyasalarıyla ilişkili olmaktadır.

Dünya ekonomisinin temel sorunlarından biri, niçin bazı ülkeler zengin iken diğerlerinin fakir olduğudur. Araştırmacılar bunu o ülkenin eğitim düzeyindeki farklılıkları nitelikli insan gücünün bulunmamasına veya bunun kullanımındaki sorunlara bağlamaktadırlar. Üretim faktörlerinin beşeri sermayenin gelişmekte ve gelişmiş olan toplumlarda önemi giderek artmaktadır. Dünyada yaşanan ekonomik siyasal ve sosyal değişimler ülkelerde -özellikle de az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde- beyin göçü olgusunu arttırmaktadır.

Bu makalede küresel ölçekte dünya ülkelerinde ve Türkiye’de son yıllarda yaşanan olumsuz ekonomik gelişmelerin sonucunda sosyal bir sorun olarak ortaya çıkan işsizlik oranındaki artışlar ve bunun ülkemizdeki beyin göçüne etkileri araştırılmış ve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Değişimler, Ekonomik Krizler, Beyin Göçü

I. GİRİŞ

Beyin göçü, nitelikli, iyi eğitim görmüş, düşünen ve üreten işgücünün yetiştiği az gelişmiş / gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelere giderek geri dönmeleri olarak tanımlanmaktadır.

Sınırlı kaynakları ile uzun sürede yetiştirdiği kalifiye insan gücünü beyin göçü nedeniyle kaybeden az gelişmiş/ gelişmekte olan ülkelerin gelişmeleri daha da yavaşlarken, gelişmiş ülkeler elde ettikleri yetişmiş kalifiye insan gücü ile gelişmelerini daha da hızlandırmakta ve küresel rekabetteki avantajlarını arttırmaktadırlar [1].

Toplumların kalkınma ve refah düzeyi bilim ve teknoloji üretmesiyle mümkündür. Bilim ve Teknoloji ise nitelikli beyinlerle gerçekleştirilebilir. Ancak bu gelişmiş beyin gücüne sahip olan toplumlar, refah seviyesine ulaşabilirler. Beyin göçü ise ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının daha da açılmasına neden olmaktadır.

Ülkemizde beyin göçü, özellikle 1960’lı yıllarda başlamıştır. Öncelikle, doktorlar ve mühendislerle başlayan göç, sonra bilim adamları ile devam etmiştir. Türkiye beyin göçü en fazla olan 34 ülke içinde 24. sırada yer almakta, ne yazık ki iyi eğitim gören 100 kişiden 59’unu göç nedeniyle kaybetmektedir [1].

Beyin göçü Dünyada da önemli bir sorun olup, en fazla beyin göçünün verildiği ülkeler arasında Hindistan, Pakistan, Birleşik Devletler Topluluğu, Çin, Filipinler, Cezayir, Fas, Tunus, İran, Nijerya, Türk Cumhuriyetleri bulunmaktadır [2]. Önemli ölçüde beyin göçü olan ülkeler arasında ABD, Kanada, Avustralya, G.Afrika, Almanya, Fransa gibi ülkeler vardır.

Gelişmiş ülkelerde eğitim ülkenin ihtiyaçları ve gelişmişlik düzeyine göre şekillenmiştir. Bu ülke ihtiyaçlarına göre donanım alan kişiler, kendi ülkelerindeki teknolojinin çok ötesinde ve üzerinde eğitim, bilgi ve beceri kazanarak bu niteliklerini kendi ülkelerinde kullanamayacaklarını anlayarak geri dönmemektedirler. Geri dönenlerde ülkelerinde ihtiyaç duyulan işgücü nitelikleri ile uyuşmadıklarından boşta çıkmaktadırlar [2].

Beyin göçü olarak değerlendirilen insanların büyük çoğunluğunun lisansüstü eğitim yapmak veya dil öğrenmek amacıyla yukarıda adı geçen ülkelere gittikleri gözlenmektedir. 1970-1980'ler boyunca az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde yılda 100 bin beyin göç ettiği tahmin edilmektedir. Beyin göçünün büyük bir bölümünü % 54'le ABD' de yoğunlaşmasında ekonomik-sosyal fırsatlar açısından en iyi konumda ülke olmasının yanı sıra dünya üniversitelerin dörtte birine sahip olması ve iyi bir barınma imkanı, profesyonel yardım ile iyi bir bireysel motivasyon önemli rol oynamaktadır [3].

Küreselleşme hareketleriyle birlikte global firma sayısındaki artışta kalifiye eleman göçünü hızlandırmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkeler arasında dahi beyin göçü söz konusu olmaktadır. 1990'lı yıllarda Kanada'dan ABD'ye giden kalifiye elemanların % 5-10'u firma globalleşmesi nedeniyle gerçekleşmiştir. Ayrıca Kanadalılar daha yüksek ücret ve daha düşük vergi nedeniyle ABD'de çalışmayı tercih etmektedirler. Kanada'dan dışarıya olan beyin göçü kadarda Kanada kendisi dışarıdan beyin göçü aldığından gidenler ve gelenler birbirini dengelemektedir [2].

Hindistan, Çin, Rusya ve birkaç OECD ülkesinden _Almanya, Kanada ve İngiltere dahil – kalifiye 900 bin profesyonel – özellikle bilişim teknolojisi alanında – ABD'ye göç etmiştir. ABD bütün OECD ülkelerinde okuyan yabancı öğrencilerin % 32'ine öğretim vermektedir. Bu öğrenci yoğunluğu ABD firmaları için kalifiye eleman transferinde önemli bir kolaylık sağlamaktadır. 1960'ların başından 1972'ye kadar az gelişmiş / gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere 300 bin bilim adamı, mühendis, fizikçi ve doktor gelmiştir. Bunların yarısı Asya ülkelerinden gelmiş olup üçte ikisi Kanada ve İngiltere'ye yerleşmiştir [4].

YÖK tarafından hazırlanan bir rapora göre Almanya'da 24 bin, ABD'de 15 bin olmak üzere 50 binden fazla Türk genci yurtdışında eğitim görmektedir

[5]. Dünya Bankasına göre yurtdışında yüksek öğretim gören öğrencilerimizin yurtiçindekilere göre oranı %3.2'ler civarındadır. Yurt dışında önce eğitim, sonra iş arayan gençlerimizin bir kısmı üniversitelere giremediğinden yurtdışına gitmeyi tercih etmektedir. Türkiye yurtdışına en çok öğrenci gönderen ülkeler arasında 11. sırada yer almaktadır. Türk öğrenciler Almanya ABD, İngiltere, Kanada, Belçika, Avustralya, Fransa ve Güney Afrika'ya gitmekte ve büyük çoğunluğu lisans veya lisansüstü eğitimlerinden sonra Türkiye'ye geri dönmemektedir. Türkiye ABD' de en fazla öğrencisi bulunan 9. ülkedir. TÜSIAD'a göre Türk öğrencileri ABD ekonomisine yılda 824 milyon dolar katkı sağlamaktadır [2].

1980'lere kadar göçmenlerin çoğu vasıfsız, eğitimsiz ve fakir insanlar iken; günümüzde orta sınıftan, daha iyi eğitilmiş ve vasıflı elemanlar göç etmektedir. Bu nitelikli elemanların hemen hemen hepsi az gelişmiş/ gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göç etmekte ve beyin göçünü ortaya çıkarmaktadır. II. Dünya Savaşından sonra Avrupa'dan Amerika kıtasına 100 bin bilim adamı göç etmiştir. Bunun nedenleri; daha iyi çalışma koşulları, kariyer ve daha iyi ücret gibi önemli etmenlerdir [6]. Asya ve Pasifik ülkeleri arasında Filipinler 730 bin ile en büyük grubu oluşturmaktadır. ABD'ye Afrika'dan en büyük göç Mısır, Gana, Güney Afrika'dan gelmektedir [7].

Avrupa Birliğinin 1,6 milyon göçmen işçiyi ihtiyacı bulunmaktadır. Bu rakamın emekli olacak eleman sayısının 9 katı olması işgücü kıtlığını yansıtmaktadır. İşçi talebinin büyük oranda tehlikeli ve güç işler için olmasına karşın, emeklilik yaşının uzatılması da dahil dış ülkelere nitelikli eleman temin edilmesi çözüm olarak görülmektedir. Bugün Avrupa Birliği bilgi ve iletişim sektöründe 1,7 milyon işgücü açığının bulunduğunu tahmin etmektedir. Bu nitelikli eleman açığının bir kısmının üçüncü dünya ülkelerinden gelecek göçmenler yoluyla karşılanması düşünülmektedir. Almanya, Temmuz 2000'den itibaren büyük oranda Hindistan ve Doğu Avrupa'dan 10 bin bilgisayar programcısı temin etmiştir. İrlanda bu konuda yedi yıl öncesine göre 25 kat fazla nitelikli eleman temin etmeyi düşünmektedir. 1998 yılından beri 10 binden fazla öğretmen Ekvator'dan ayrılmış, bütün Gana'lı doktorların yarısından fazlası yurt dışına göç etmiştir. Etiyopya'lı öğrencilerin % 60'ı yurtdışından dönmemiştir. Bugün ABD' de 64 bin üniversite mezunu Nijeryalı bulunmaktadır [5].

Ülkemizde bilim, teknoloji ve Ar-Ge'ye verilen önemin yetersizliği TÜBİTAK'ın verilerine göre şöyledir: Onbin kişiye düşen Ar-Ge personeli sayısı Türkiye'de 1990 yılında binde 6.7 iken 2000 yılında ancak binde 10.5 çıkabilmiştir. Bu oran Rusya'da binde 153, Japonya'da binde 136, Almanyada binde 116 ve AB topluluğunda binde 95'dir. Türkiye'de Ar-Ge harcamalarının GSYİH

içindeki payı ancak binde 6.3'e kadar çıkabilmiştir. Ülkemizdeki Ar-Ge harcama büyüklüğü gelişmiş ülkelere oranla çok düşük olduğu açıkça görülmektedir. Örneğin, ABD'nin yaklaşık 9,7 trilyon dolarlık GSYİH'dan % 2,7 pay ayırması 263 milyar dolar gibi Türkiye GSYİH'sının 1,5 katına denk gelen büyük bir rakam oluşturmaktadır. Aynı şekilde 4,9 trilyon dolarlık GSYİH'dan % 2.06 pay ayıran Japonya'da bu rakam 141 milyar dolara karşılık gelmektedir. Bu rakamlar küreselleşen dünyada gelişmiş ülkelerin beyin göçüne gereksinimi ve beyin göçünün yönünü açıkça belirtmektedir. Bu yapı itibarıyla üçüncü dünya ülkelerinden gelişmiş ülkelere akan beyin göçünün %54'ünün ABD'de yoğunlaşması, ABD ekonomisi için büyük bir avantaj sağlamaktadır [8].

Ar-Ge personelinin toplam istihdamdaki payları incelendiğinde gelişmiş ülkelerde bu payın %10'dan daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Oranın yüksekliği Ar-Ge faaliyetinin büyüklüğünü ve gereksinimini açıkça yansıtmaktadır. Bu gereksiniminde beyin göçünü doğurması kaçınılmazdır.

II. BEYİN GÖÇÜNÜN SINIFLANDIRILMASI

Beyin göçü kavramını daha iyi ifade edebilmek için dört farklı kategoriye ayırabiliriz.

- **Beyin Bolluğu – Taşması** : Bir ülkedeki kalifiye insan gücünün fazla olması ve o ülkenin bundan yararlanamaması nedeniyle bu nitelikli insan gücünün ihtiyacı olan ülkeler tarafından absorbe edilmesidir. Bu tür beyin göçü ülkenin plansız ve ucuz eğitim politikasından kaynaklanıp, eğitilmiş işsizlerin birikimine neden olur; böylece, artan nitelikli işsiz işgücü yaratılır. Beyin göçü fazlası çok üretim ve düşük istihdam yaratma dışında şu sebeplerden de oluşabilir. Beyinlerin uygun iş bulamaması ve mevcut iş gücünün olan iş için gerekli yüksek standart, mükemmellik ve eğitimde yeterli deneyime sahip olmamasıdır. Beyin fazlası mutlak ve nispi olarak yorumlanabilir. Sayısal olarak beyin üretimi fazlası olabilir veya beyinler mevcut işler için çok iyi olmayabilir. Bu nedenle böyle bir beyin gücünün yurt dışına gitmesi ülke ekonomisine zarar vermezken, işsizlik probleminin çözümüne bile yardımcı olabilir [9].

- **Beyin ihracı** : Beyin ihrac eden ülke bunun karşılığını sürekli bir şekilde alırsa gönderen ülke için ihracat kabul edilir. Beyin ihrac eden ülke, bu işlem karşılığında uzun vadeli kesintisiz ücret alırken, ödemeler vergi oluşumuna göre yıllara yayılabilir. Beyin gücünün Pazar bedeli sadece özel maliyeti içerir, fakat sosyal maliyeti çoğunlukla yansıtmaz. İhrac kazancı ihrac eden ülkenin fırsat maliyetini karşılayabilirse beyin ihracına olumlu yaklaşılabilir [9].

- **Beyin değişimi**: Bu tür işlem; tecrübe, eğitim ve bilgi edinme açısından ülkeler arasında karşılıklı fayda elde etmek amacıyla öğrenci, araştırmacı ve bilim adamı değişimini kapsamaktadır. Uluslar arası beyin değişimi tokuşu uluslar arası işbirliği, fikir yayma ve özel bilgilerin toplum yararına dönüştürülmesinde kullanılır. Bu da küresel refaha yol açar [9].

- **Kalıcı Beyin Göçü** : Az gelişmiş / gelişmekte olan ülkelerin en iyi yetişmiş en akıllı beyinlerinin geri dönmek üzere gelişmiş ülkelere göçüne denir. Bu kalıcı bir göç olup, fizikçiler, biyokimyacılar, mühendisler sistem analistleri bu grupta çoğunluktadır [2].

III. BEYİN GÖÇÜNÜN NEDENLERİ

Beyin göçünün en temel nedeni dünya ekonomisinin dual bir yapıya sahip olmasıdır. Bir yanda yüksek teknolojiye endüstrileşmiş ülkeler, diğer yanda sermaye yetersizliği yaşayan tarımsal üretimin hakim olduğu kalkınma-girişimlerine başlamış gelişmekte olan ülkeler vardır. Dünya ekonomisinin bu ikili yapısında insanları göçe zorlayan nedenler iki kutuplu bir modelle analiz edilebilmektedir. Bu modelde göç alan ülkenin **ÇEKİCİ** ve göç veren ülkenin **İTİCİ** yönleri vardır. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz.

Tablo.1. İtici-Çekici Faktörler

İTİCİ FAKTÖRLER

- İşsizlik,
- Düşük ücret politikası,
- Ekonomik istikrarsızlık ve gelecek endişesi,
- Politik dengesizlik,
- Düşünce ve bilimsel özgürlüklerin kısıtlanması,
- Bürokrasi
- Eğitimde fırsat eşitsizliklerinin olması,
- Plansız şekilde eleman yetiştirilmesi,
- Yabancı dilde eğitim yapılmasının kişilerin yurtdışında yaşayabilmelerinde büyük avantaj sağlaması,
- Nitelikli elemanların istihdam edilememesi.

ÇEKİCİ FAKTÖRLER

- Daha iyi hayat standardı,
- Daha yüksek maaş ve ücret,
- İyi araştırma olanakları,
- Daha iyi yaşam koşulları,
- Eğitim için daha iyi fırsatlar,
- Teknolojik seviyenin iyi olması,
- Nitelikli eleman ihtiyacı,
- Nüfus artışının düşüklüğü,
- Daha iyi bir gelir dağılımı.

Kaynak: Çetintaş, H. & Barışık, S. Küreselleşme ve Beyin Göçü. (<http://www.hitportal.net/kuresellesme-ve-beyin-gocu-t1577.html?s=d92d45eee72ecba56abf6890beb90279&t=1577>). [21.04.2004]. [7].

IV. SONUÇ

Eğitilmiş insan sermayesinin az gelişmiş/ gelişmekte olan ülkelerden göçü gelişmiş ülkelerin bilim ve ekonomisine önemli bir katkı sağlarken, göç veren ülkelerin gelişmelerini yavaşlattığını söyleyebiliriz. Gelişmiş ülkelerin her geçen gün nitelikli insan gücü ihtiyacının artması, bu ülkeleri ekonomik cazibesıyla birlikte seçici bir göç politikasına itmektir. Gelişmiş ülkelerdeki iş ve fırsat olanakları daha yüksek olduğu ve daha iyi bir gelecek sunulduğu müddetçe beyin göçü kaçınılmaz olarak devam edecektir. Bu bakımdan, ekonomik krizlerin sosyo-ekonomik sonuçları, bu krizleri yaşayan tüm ülkeler için olduğu gibi, Türkiye içinde son derece ciddi ve acil çözüm bekleyen bir durum arz etmektedir. Bu olumsuz durumun ortadan kalkması için öncelikle ülkemizde ekonomik ve siyasal istikrarın sağlanması gerekmektedir. Toplumların kalkınması bilim, teknoloji ve yetişmiş beyin gücüne gereken önem verilerek sağlanabilir. Ülkemizin beyin göçünü tersine çevirecek etkin politikaların üretilmesine ve bunların hayata geçirilmesine acil gereksinimi vardır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] Erkal, M. (2000). *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*. 11. Basım. İstanbul: Der Yayınları.
- [2] Kaya, M. (2002). *Beyin göçü/Erozyonu (Brain drain/Erosion)*. November 5. Osmangazi University, Eskişehir: Technology Research Centre Report
- [3] Rosousky, H. (1996). *Üniversitede Bir Dekan Anlatıyor*. (Çev.: Ersoy, S.). 9. Basım. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- [4] Cervantes, M.D.G. *The brain drain: old myth, new realites*. (http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/673/The_brain_drain:_Old_myths,_new_realities.html). [20.03.2004].
- [5] YÖK. *Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu*. (<http://www.yok.gov.tr/egitim/raporlar/mart2003/baslik.pdf>). [18.04.2004].
- [6] Vaknin, S. *The Labour Divide III. Entrepreneurship and Workaholism*. (<http://samvak.tripod.com/pp119.html>). [31.03.2004].
- [7] Çetintaş, H. & Barışık, S. *Küreselleşme ve Beyin Göçü*. (<http://www.hitportal.net/kuresellesme-ve-beyin-gocu-t1577.html?s=d92d45eee72ecba56abf6890beb90279&t=1577>). [21.04.2004].
- [8] TÜBİTAK. *Bilim ve Teknoloji Göstergeleri: Ülkeler itibariyle son durum ve GSYİH içinde Ar-Ge Harcamalarının Payı*. (http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/kilavuzlar/frascati_tr.pdf). [04.04.2004].

- [9] Shilshanic, S. *Study of Concepts and Causes of Brain Drain-Aun Report*. (<http://www.education.nic.in/cd50years/z/8T/H3/8TH30101.htm>). [30.03.2004].

Gönül BABATAŞ (gonulbabatas@yahoo.com) is a Doctor at Marmara University. She is interested in public relations and advertisements in media and economics.